

— Агу! Агусеньки!— каже Клим і цмокає.

Пообідає, бавиться. Мале спинається вже ходити. Встане, зробить крок - два незграбно, і впаде. Знов устане, знов упаде. Далеко до батька йти в такий спосіб. Рачки — швидше.

Неспокійно перевертається Клим. Душать мозок примари. Мертва Ганна, мертва дитина. Та, що чекав роками.

А, може, дитина мертва, а Ганна з іншим уже? Що ж їй робити, як не чоловіка шукати... Як же їй одній?

Чорні примари всю ніч мордують шахтаря.

Данилко приходив на побачення до батька. Сумне розповідав. Усіх повиганяли з каюти. Палукова родина до Зазубреного виїхала. А в Климової мадами синок. Її також вигнали з каюти. У них мешкає. Іноді пранням щось заробить. А більше напівголодні всі. І ще до Климихи вчащає кріпильник, той, що з ними колись в Івана Гавриловича робив.

Горе на рудні...

А як звати, то й не спитав...

І ніяково Кузьмі — було спитати, хай би знав Клим, як зветься синок.

— А більш нічого не казав Данилко про Ганну?

— Та ні...

— Забожись!

— Та нічого ж... Прати ходить...

— А більш нічого?

Згадав Кузьма про кріпильника. Ніяково подивився вбік.

— Кажи, Кузьмо, не бреш! Не крий, змилуйся! Не скажеш, казнащо думатиму...

Що кріпильник іноді заходить, що з того? А так Клим неспокійний буде... Сказав Кузьма.

— А — а... Кріпильник...

Утік сон од Кліма. Настирливо лізли погані думки. Зрадницькі. Чи не випустять його, коли він...

У в'язничого лікаря Платена брат у жандармерії за начальника. Значить, дворянин Платен. Дворянин, а лише в'язничий лікар. Бо батько все в карти програв, на балетин витратив, на бенкети. Тому сини в спадщину не дістали нічого, крім нахилу до жінок і до веселого життя. Цей нахил не перешкоджав братам. Один у жандармерії в Катеринославі до підполковника дослужився, а другий лікував арештантів. Лікар же в'язничий — не звичайний лікар.

У в'язниці лікування особливе. Самогубство іноді треба констатувати, хоч і не було його, замість одних ліків інші дати... Дворянин лікар Платен, велике довір'я до нього. Потрібний і цінний гвинтик у самодержавній машині в'язничий лікар.

А що жінок любить, то кого це обходить?

Ласо дивиться лікар Платен на сестру-жалібницю. Сестра, а така скромна...

— „Знаємо ми цю скромність! — думалося, — а гарна, шельма“...

— То ви бажали б на посаду до нас? Потрібні особливі рекомендації навіть для такої гарної сестри...

— Я працювала в іркутській в'язниці, ось рекомендації пана губернатора.

— А чому ви, голубонько, тут опинилися?

— Сестра моя тут замужем. Приїхала в гості і не бажається до Сибіру повертатися. Велике місто, культура, люди...

Лікар пильно придивлявся.

— А ви не боїтеся, що ми Іркутське запитаємо?

Жінка знизала плечима.

— Будь ласка! Чого мені боятися? На фронті була, не боялася. А тут довідка... Лише час піде, оце...

Документи запевняли, що Горохова, Ліда Олексійовна, з початку кампанії працювала в 141-му пересувному шпиталі, була контужена, а після замирення працювала

28 в іркутській в'язничій лікарні. Має медаля на георгіївській стрічці.

— Я подумаю,— сказав лікар,— зайдіть за днів три. А то я повідомлю вас листівкою. Адреса?

— Мироносицька, 98, квартира Рачина.

Посміхнулася.

— Щоб не турбувати вас із листівкою, то, може, я сама зайду?

— „Ач, шельма, розуміє справу...“

— Справді, було б приємніше вас особисто повідомити. Прошу на квартиру. Не матимете замороки з перепустками. Катеринославська, 48в, Платен. Та й приємніше розмовляти не в такому спартансько-офіційному приміщенні. Правда ж?

В очах лікарєвих масно блиснули вогники.

— То я у вас буду в п'ятницю о восьмій...

— Ранку?! Що ви...

— Ні, вечора, безумовно...

— Нетерпеливо чекатиму...

— „Скромна, скромна, а...“

Лікар Платен весело насвистував.

Із незадоволенням пригадав, що треба йти штучно годувати ув'язнених. Голодування оголосили на знак протесту проти режиму.

А двоє й зовсім кволі. Дозволити їм померти не можна, бо на них чекала шибениця.

Кволість не перешкодила хворому вдарити в обличчя лікаря. Коли ухвалили голодувати, то не лізь із штучним годуванням!

Цей випадок зіпсував лікарєві настрій, створений приємними думками про сестру Горохову. Навіть посварився з начальником в'язниці.

— Політичні завжди мають полегшення, а ви такий режим...

— Справді, треба буде дещо задовольнити. Незручно ж, щоб лікарів били... А здохне котрий, клопіт буде...

Якийсь дрібний службовець подав із сусідньої станції телеграму:

— Іркутське Зарічна 8 Луговому Батьки напівзгодні Ліді виїхати.

— Ех, не вміли ви,— жартував лікар іркутської в'язниці,— ось і виїхала...

Начальник варті наляв шклянку.

— Так вона, щоб розлуку взяти раніш...

— Тю-тю, голубчику, всі так кажуть... То ви не потрапили. Ну, за здоров'я Ліді Олексійовні. Не вам, так комусь буде... А принадний шматочок!

Випили

— А хитра яка! У відпустку, та й

„Через сімейні обставини мушу виїхати“...

— Це, значить, має когось...

— Ах, замовчіть!

Начальник варті випив ще шклянку горілки, п'яно гикнув і промимрив неслухняними губами лайку.

Раптом гупнув кулаком. Злякано-жалібно дзенькнули шклянки. Впала пляшка.

— Бідні арештанти,— сказав лікар.

— Не випускати його з хати!

Суб'єкт уважно розпитував двірника про Рачина.

— В конторі купця першої гільдії робить. В Сукова. Багатющий купець. Хто в Рачина? Дітей двоє. Ну жінка, конешно, при ньому.

— А більше нікого?

— Та чого вам треба? Сказав — друга квартира. Ну й підіть, розпитайте. А мені замітати треба.

Суб'єкт показав значка.

— Звиняйте! Сестра оце приїхала жінчина. Сестриця ніби. З Сибіру.

— Сестра вашої дружини заміжня?

— Ні, вбили нареченого на війні.

— О, то важка справа... Ну, пас... Сімки, вісімки...
Рачин прикупив.

— Вісім винових.

— Віст. А де вона була досі?

— В Іркутському. А раніш на фронті. Тепер намовили тут залишитися. Чого там у Сибіру...

Від кого слід, не було заперечень, щоб сестра - жалібниця з Іркутського заступила вільну посаду у місцевій в'язничій лікарні.

— „Тепер моє право“, — думав лікар Платен, чекаючи восьмої години в п'ятницю.

— А прошу, прошу! Яка ви акуратна! Я саме зібрався вечеряти. І доки не повечеряю, не скажу, як ваша справа. А не можу ж я вечеряти, а ви чекатимете. Значить, будемо вечеряти вдвох.

— Мерсі...

— Яке там мерсі! Прощу сідати та й край. Не люблю впертих.

Лікар підкреслив останнє слово.

Довелося пити вино, відмовившись од коньяку, що пив господар.

— То як ви гадаєте, прийму я вас, чи ні? — запитав лікар, як заблищали очі. Ніби випадково торкнувся коліна.

— Гадаю, що приймете...

І відсунулася.

— Бо інакше не запрошували б вечеряти. Це запрошення можна лише розглядати, як початок знайомства.

— Яка логіка!

Лікар присунувся ближче.

— Ви не помилилися, алё...

Випив коньяку.

— Але я не люблю впертих!

Зробилося гидко. Гаразд, що лікар не бачив виразу очей.

— Я не вперта...

Сміялася. Напружувала волю, щоб сміятися.

— Не вперта?

Напівп'яний лікар схилився. Рука торкнулася стану.

— Ха-ха-ха! Це після, пане лікарю! А насамперед справи...

— Бачиш, яка! Оце бойова сестричка. Люблю.

Знову зробив спробу обняти.

— Пане лікарю! Ви мене для цього запросили?

І додала найлагідніше, як тільки могла:

— Працюватимем разом, буде час на все...

Лікар Платен сміявся п'яно-дурним сміхом.

— Ну, гаразд, гаразд, сибірячко чорноока. Це в мене вдача така... безцеремонна... Тим краще, тим краще... Будемо працювати, будемо...

— А призначення теж у вас на квартирі дістану?

— Ні. Ні... Гостра яка! Люблю... Приходьте завтра туди...

Горохова підвелася.

— Е, ні, ні! Я нічого не буду, їй-богу. Це я випробувати лише...

Поважаю, поважаю... Але чому нам не поговорити по-приятельському?

— Поговорити можна, але без рук, гаразд? І що за звичка... отак... одразу...

— А ви дуже мила, їй-богу! „Що за звичка“. Свинська звичка, слово чести! Ну, не ображайтеся, серденько! Це ж нас жінки так учать... Тим краще, тим краще...

З півгодини сиділа ще Горохова. Злегка кокетувала, була весела. Зовсім причарувала лікаря, старого розпусного парубка.

— То завтра приходьте до лікарні...

Коли забажав поцілувати на прощання руку біля ліктя, не заперечувала.

А на вулиці старанно витирала хустинкою місце, що його торкнулися гідкі губи.

— Ви не скажете, хто ви?

— Сергій Петров. З Костроми.

— Ми запитували. Ви брешете!

— Запитайте ще.

— Залиште жарти! Нам, як хочете, байдуже, хто ви. Птах-не з простих. І аби було відомо, що робили. Ось тут...

— Я не хочу слухати [ваших провокаційних вигадок. Слухав, дивувався і мовчав. Хто ж видав?

— Забрати!

Спокійно йшов, розмахуючи єдиною рукою.

З „вовчків“ запитували:

— Як настрої „Цапа“?

— Поганий...

— Мовчать!

Посміхаючись, озирнувся на салдата. Не страшно ж... Чомусь і собі посміхнувся салдат. Щоб заховати посмішку в очах, подивився на порожнього рукава.

— І я був на війні. Помилував господь...

— А?

— Це на війні руку?

— На війні... Внутрішній...

Рипнули двері скреготом. Тут двері, там ґрати. Не вийти...

Не вийти!

Нова сестра - жалібниця подобалася хворим. Гарне обличчя, лагідне поводження. Не було й тіні зневаги, властивої іншим. Бо ж тут арештанти... І не було в сестри різниці поміж карними і політичними. Це теж було нове.

— Ото була б маруха! Я б її...— озвався якось Філька Кліщ.

— Мовчи, гадюко! Жєнщина до тебе по-людському, а ти як свиня! Свиня ж, паскуда!

— Ну, ти...— Філька хотів щось сказати, але роздумав. І сам здивувався, відчувши якусь ніяковість. А був

із таких, що пройняти його важко. Не раз на „мокрому“ бував. Тепер же сидів за те, що вкрав образа якоїсь „чудотворної“ божої матері, залізши до церкви.

Камінці коштовні виколупав, а дерево викинув. Продаючи камінчики і засипався. Перекупщика взяли, а він Фільку і викажи.

Дуже били, щоб признався, де образ. А Фільці як сказати? Бо в таке місце викинув, що як скаже, то ще більша біда буде. То й відповідав:

— Як образ чудотворний, то богородиця сама об'явиться... А не об'явиться, то й шкодувати нема чого, бо така божя воля...

Били дуже. Але так і не вибили нічого.

Кров'ю харкати почав, то й до лікарні потрапив.

Про сестрицю таке сказав, а вона ж таки добра. Ніколи не кричить, усміхається. А він отак-о...

Щось муляє Фільку.

— Ви певні того, що він у 47-ій камері?

— Цілковито.

— Так нам треба його повідомити. Гм... Або щоб вистукав хтось, або писульку. Гм... Коли стук хтось із провокаторів... Гм... Або писульку передати... Гм... А як передати? Гм... І коли писульку... Гм... Отаке...

Коли після кількох „гм“ сказано „отак“, то це означає, що товаришеві Володимирові дуже важко щось вигадати. Але краще не перешкоджати йому — хай думає. Поволі думає товариш Володимир, але зате як уже надумає, то лише дивуйся.

Проте маленька Ліерман наважилася перебити думки:

— А Гаєвський саме над ним сидить — у 12-ій...

— І вона мовчить! Ой, Ліерман, Ліерман! Чи не закохані ви в лікарі? Гм? Ну, ну. Гаєвський за дурницю сидить, до нього на побачення пускають, хай вистукає. Отак!

„Отак“! це зовсім не „Отаке“ — безпорадне, ніякове, соромливе. Соромливе саме тому, що безпорадне.

34 „Отак“ же впевнене, бадьоре, рішуче. Коли сказано „Отак!“ то заперечувати не доводиться. Повільно думає товариш Володимир, не приймає рішень легковажно. А прийняв, сказав — „Отак!“ — значить, так і треба. Краще не вигадаеть.

На прогулянці розмовляти не можна. А то справа була б надзвичайно легка — підійшов би Гаєвський і сказав. І помилки не може бути — іншого безрукого нема.

Так ось який він Столяров... Це він підняв закурений Донбас. Такий молодий... Обголити бороду, то юнак... Не видеруть його — смерть... А він хоч би що. Ось примружив око проти сонця, усміхнувся.

Ех, сонце, яке ти принадне за в'язничими мурами!

Після Столярова спинився погляд Гаєвського на окремій групі в'язнів. Вони трималися поблизу один одного, пильно дивилися, щось, мабуть, хотіли сказати, але не можна було.

Попереду виступав сивий дід. Кремезний, з бородою патріярха. Чимало років тиснуло на спину, звиклу до важкої праці. Згорбилася вона. Волосся вицвіло від років і сонця і було жовтяво-біле. А що дід під сонцем працював, так за це колір обличчя свідчив. Не стерти цього кольору в'язничій безсонячній вогкості.

— Жнива оце незабаром... — зідхнув старий. Похнюпився.

Похнюпилися і п'ятеро, що за ним. Двое літніх дядків із несміливою сивизною в бороді. Такі ж кремезні, як і старий, лише менше років на спину тиснуло, тому й була вона простіша. А ззаду твердо виступали трое юнаків. Двое немов молоді дубчаки — могутні, впевнені. Лише третій менший був і несхожий до інших — рухливий і чорнявий.

З усіх так і перла незламна чорноземна сила.

Це були „аґрарники“. Дала природа здоров'я, дала дуже тіло, не дала лише на чому працювати, бо це не

її справа. Власне і про це потурбувалася природа, бо перед тим, як створити людину, створено було землю, безкрайні лани, могутні ліси, всі надземні й підземні багатства. А що лад на землі дивний, то тут природа не винна.

В одного все, в іншого нічого, в одного тисячі землі, в іншого клопоть...

І пішов старий Довгошия „бастувати“ панську землю. З синами, з унуками пішов. Ну й опинився за ґратами. Про всякий випадок узяв старий із собою регалії — хрести та медалі. Сумно жартував:

— Оце дав мені Микола перший, це Микола другий...

І киває на ґрати.

Колись уночі кричала варта:

— Славен город такий - то слуха - ай!

І котилося з муру на мур:

— Слу - ша - ай...

— Слуш...

— а - ай...

— ша - ай...

Це колись. А тепер тиша... Тиша домовини. Іноді загупають кроки внутрішньої варти. Сонні кроки зміненої, енергійніші, що заступає.

Заскрегочуть двері...

Та вітер принесе гамір великого міста.

А так — тиша. Тиша домовини.

Було ще рано, але ніхто не спав. Ніхто не спав, але всі мовчали. Принишкла в'язниця.

Не чути гамору спільних камер, не чути випадкового співу. Співати про радість? У в'язниці? Не співають там про радість... Тугу виливати? Того вечора не було таких слів, щоби вилляти горе.

Тиша... Тиша домовини.

Кожен звук голосніший. Він — випадковий, ворожий, небажаний, б'є мозок ніби молотом. Тиша гнітить, а

36 звуки б'ють. Важкими молотами забивають цвяшки в голову.

Найменша пір'інка, подих звичайно такого ласкавого й приємного вітерця, [такого бажаного стомленому обличчю — ця пір'інка, цей вітерець — це нестерпний біль рани, присипаній сіллю. І найприємніший звук хижими кігтями вдирається в мозок, розпечений стражданням.

Чому тишу, тишу домовини, порушують оці зловісні в'язничі звуки?

А цей собака! Що, він тут зараз же за стіною вие? Чому він вие? Чому отут?

Слідчий, ротмістр, начальник, наглядачі, параша. . . І грати. Грати! Хіба цього замало, щоб мучити в'язнів? Навіщо ж іще собака... Нащо, нащо він вие...

Не допомагає подушка на голові, ковдра.

Вие!

Віщує смерть, чи тужить за померлим? Отим?

Отим, може, смаглявим юнаком, що гнучко пройшов коритарем, озираючись на „вовчки“.

— Хто ви, товаришу?

— Анархіст, засуджений на смерть за експропріацію. Енергійно йшов далі.

— „Засуджений на смерть“!

Вже засуджений на смерть!

Оце повне сили тіло витягнеться після конвульсій і віддадуть його гробакам. Вони почнуть із очей, вуст. .

А - а - а - а...

І тобі, тобі почнуть з очей, з вуст...

Сьогодні вдосвіта його повісили тут же, в дворі, у закутку. Квапилися, щоби спізнилося помилювання, хоча юнак його й не прохав.

Кривавими слізьми прохала мати. Враз ізгорбилася стара і згасли очі.

Смерть отут, сьогодні вдосвіта впала на в'язницю безкрайнім чорним сукном. Мокрим. Від крові й сліз. Сукно душило на мозок, на нерви...

З очей гробаки починають... І тобі...

Ах, цей проклятий собака! Як він опинився в камері? Крізь подушку і ковдру видно... Ось у кутку... Вже не вие. Хижа вишкірив пашу, який у нього кривавий язик... І морда в крові. Ось вона капає...

Це навмисне впустили собаку, щоб він перегриз горло!!!

Розпачливий нелюдський крик роздер повітря.

Стрепенулася в'язниця. Відповіла сотньоголоса.

Тувають ноги. Грюкають двері.

А крик ще і ще...

Після вибуху звуків — тиша. Тиша домовини. А розпачливий крик не вгавав. Щось страшне сповнило камери. Ось воно насувається з усіх кутків. Воно зараз схопить... Що це? Хто це?

Ой, страшно! Жах! Жах! Жах!

Десь ридала жінка.

Столяров лежав без руху. Оце й йому буде.

— Засуджений на смерть...

То не було думок, а тупий одчай, то кине хтось сподади.

Гори на сонці снігом виблискують...

Раптом надшахтна будівля.

Звідки тут буйволи? Ось на гарбі вугілля...

Хіба возять буйволи вугілля?..

Знову порожньо...

— „Анархіст, засуджений на смерть“...

І чому це в Донбасі не носять воду на голові? Це ж так гарно... Ось струнка постать із глеком на голові, підтримуваним однією рукою. Гірний вітер тріпоче вбрання й волосся. То ж Бела...

38 Ага! Це тому в Донбасі не носять воду на голові, що відра, а не глечики. Відро на голові, це не те, що глечик... Відра на коромисло...

Що? Який стук. Га? Хто, як?..

Схопився з місця, слухає. Жадного стуку. Видалося...

Хотів лягти, аж знову...

Стук - стук... стук - стук - стук - стук - стук... Стук...

Це абетка. Це хтось вистукує...

Що??? Що вистукує??? Кому?

— Сорок сьома... Сорок сьома... Сорок...

Йому!

Нервово відповів:

— Я... Я... Я...

Стук - стук... Стук - стук... Стук - стук...

— Захворій... Захворій... Захво... У ліка... У лікарню...

Стук - стук... Стук - стук... Стук - стук...

Все.

— Сорок сьомий захворій у лікарню...

Гув коритар під ногами обходу.

Розчинялися „вовчки“.

Столяров спав. Обхід пішов далі.

Схопився на рівні ноги.

За скільки днів ув'язнений із 47-ої камери захворів. Нічого не їв, не вставав із нар. Відмовився йти на допит. Вимагав лікаря.

Повели до лікарні.

Сестра Горохова термометра поставила, весело розмовляючи з лікарем Платеном.

— То коли ж? — допитувався він тихо.

— У неділю, — блиснувши очима, відповіла сестра і посміхнулася до Столярова.

— У хворого 39,2...

— Ну, хай полежить... Простежимо, що далі.

А поки лише запитав дещо.

— Мабуть, тифус...

— Побачимо. Накажіть виголоти.

І звернувся до сестри.

— Але це напевне? Вже раз...

Вона схилилася по щось і прошепотіла:

— Йй-богу...

Юнак із вустами майстерно вирізьбленими, що слова сміливі затурканим людям кидали; юнак, що приніс людям-неграм їхні ж думки, лише приспані несвідомістю; юнак, що висловив їхне ж бажання за правду робочу встати; юнак, що приніс на закурені рудні незламну волю з мечами й списками проти війська за право своє встати; юнак, що сам руку свою віддав за робочу справу; юнак, той юнак, що йому то гори блискучі на сонці, то вежі закурені на березі брудного моря сняться; той, що перший на рудні слово —

— Товариш —

приніс — цей юнак, знаний, як Матвій Столяров, лежав у лікарні. Лежав і чекав:

— А що це буде?

І бадьорість відчував — не забули за нього товариші.

А почувати це — значить міць, бадьорість кляси своєї почувати.

Не забули товариші. І є ще порох у порохівницях.

Вночі схилилася маленька сестричка.

— Товаришу, товаришу... Захуйте оце... По одній ковтайте вранці перед оглядом. Щоб температура, коли не я...

Поправила ковдру, схилилася над сусідньою. Поправила і пішла далі.

І другого, і третього дня температура не нижчала. Більше сестра Горохова міряла. Менше 39 не було.

— Значить, тифус, — згодився лікар. — Даватимете...

Сестра уважно слухала латинські назви.

Взагалі неуважний лікар Платен до хворих. Це непогано, коли природа юстиції допомагає. А коли

40 з сестрою Гороховою оглядає, то ще менше уваги хворим, бо на сестру більше дивиться.

— А, знаєте, до мене брат приїхав. Я стільки йому про вас наговорив, що обов'язково познайомитися хоче.

— Ну, перебільшуєте, звичайно... А де він, хто він?

— Він у Катеринославі. У жандармерії. Нічого кар'єру робить, не те, що я...

— „Той самий“*.

— То як би це зробити?

— Та на маївці і зустрінемося...

— А раніш?

— Та незручно якось...

— Ну, гаразд! У неділю, значить... Ех...

— Приїхав брат лікарів. Той, що у жандармерії у Катеринославі. Що допитував мене. Хочє зі мною познайомитися... Впізнає...

— Треба швидше, швидше... Гм... До неділі все... Гм... Перепустка завтра мусить бути... Гм... Щоб була... І коли б дощ... Ані хмарки, отаке... Все одно, зволікати не можна... А без дощу... Гм... Щоб дощ... отаке... Так у найближчі дні. Як треба буде вбити вартового, не вагатися. Отак!

На суворому обличчі худорлявої людини не було видно жадного почуття. Справа ясна — треба буде вбити вартового, значить, треба. Які можуть бути вагання!

А рука нервово смикала бороду...

4

З вечора було душно. Над землею кожухом висіло душне повітря. Нічого не робиш, а мокрий. Важко дихати. Хмари пороху, підняті міським рухом, не розходяться, не сідають. Змішується порох із потом. Гидко... Обітреш обличчя хустинкою, і вона чорна. Коли б вітру! Хай би зрушив повітря, поніс порох. Коли б дощу, коли б дощу!

* Дивись книгу першу „На - горá“

Мляве було місто, не вабили мізерні сквери.

Душно, порох...

У таку годину найкраще у в'язниці. Вона осторонь — менше пороху в повітрі. Вона вогка — не так душно. І в'язниця має позитивне.

Душне повітря висіло над містом. З хмарами пороху. Коли б дощу!

— Коли б дощу! — думав товариш Володимир. — Отаке...

— Коли б дощу! — думала сестра Горохова.

Шукала очима, що нагадують сарну, хмар. Вечоріє, а хмар не видно. Чи тому й не видно, що вечоріє?

Була субота...

Далеко-далеко прошелестів несміливо вітер. Зашумів вітами дерев, нахилив очерет. Сонно загойдався він, щось шепочучи.

Тиша...

Другий подих... Міцніший. Віти дерев схилюлися нижче, ніби переказуючи одне одному якусь таємну новину.

А вітер шугнув у степ і понісся безмежними просторами. На них зростала сила, прибувала вона від безкрайности.

Перший подих — гінець. І приніс звістку, що вільного вітру ніщо спинити не може. Без перешкод гуляти можна. Хто сміє, хто зможе перешкодити!

Рвучно понісся.

Швидше і швидше.

Все ожило. Досі нерухоме, стомлене, мертве, сповнилося звуків дикої мелодії.

Зідхання. Стогін. Плач. Буйний свист. Голоси в шаленому танку неслися, переганяючи один одного.

Гнулося дерево до дерева, чимсь стурбоване.

До землі схилялися лози, встаючи, щоб знову схилитися. Змагалися з вітром гнучкістю — як не лютий, не зломиш...

42 Верби міцніший опір становили, але що далі, то дужче гнув їх вітер. Боязко випливала думка:

— А як не витримаємо?

І лише велетні-дуби, непорушні у моці своїй, зневажливо струнко стояли, лише дивувалися рухами вітів нападам вітру — невже він гадає їм щось заподіяти? Схилити? Дуби не гнутья. Зломити? Хай спробує... Смішно...

І коли вітер настирливо продовжував наскоки, сердито загойдалися віти — цей нахаба дошкуляє дрібницями. Докучає лише — однаково нічого не зробить...

Нещодавно хмари закрили місяця. Тепер вони ліниво ворухнулися. Хотіли знову заспокоїтися, але вітер мов пастух череду зайняв їх — і погнав. Все швидше та швидше. Деякі не хотіли рухатися. Що? Змагатися? Роздер їх на шматки, з'єднав знову, а котрі розвіяв, і розтанули вони.

Місяць, що досі стояв на місці, раптом понісся проти хмар. Жовтим колом оточивши себе, біг у простори. Куди?

Замість спокійних невеличких хмарок виповзали великі, сердиті, чорні. Ось одна проковтнула місяця. Змагається він, щоби видертися. Не схоче хмара, не випустить із чорного черева. Але вислизнув таки. Радо засяяв. Але тут друга насувається, ще страшніша, ще чорніша. І кінця не видно. Назавжди ковтне!

Вся природа, лагідна в тиші, почала сердитися.

Може на вітер як мати на сина?

Не дає спати старій. Все дужче пустує.

Обізвалася тоді мати громом. Стримано спочатку. Може вгамується вітер... Але він неслухняний. Кидається по всіх усядах. Гне лози, загрожує вербам, непокоїть дубів, зводить гори на морі, заражає його непокірливістю. Біжать гори на береги, щоб завоювати їх.

Пустун разбурхав усе.

Стогін, плач, буйний свист, дикий танок звуків, морська лютя.

Тоді могутньо розлігся страшенний гуркіт. Вдарили хмари блискавкою.

То тут, то там краялося небо яскраво блискучими лініями все частіше, все дужче. Чорне сукно краялося і знову тулилось до купи.

А вітер скажено носився в просторах.

Бризнули хмари зі злоти слізьми. Перші несміливо стримано впали. Може, вгамується вітер, зважить на слюзи... Суха земля вдячно прийняла їх.

На мить вітер ушух.

Схаменувся? Де там!

Скажено кинувся далі. А, так?! Трохи вагання...

Страшенний удар грому був за сигнал, і злива кинулася на землю.

— Отак! Отак! — радісно повторював товариш Володимир.

Христилися селяни — важчий буде колос після дощу.

— Я так боюся дощу, — скаржилася сестра Варенцова. — Ви теж? Нервуєтеся...

— Ні, це я не знаю... — відповіла сестра Горохова.

— А я так боюся... Зачиняю віконниці й накриваюся з головою. А тут мені чергувати вночі... Що б я робила, якби ви не помінялися зі мною... А так — зараз же під подушку... Мене не вб'є дорогою?

Хворі неспокійно ворухилися. То до того, то до іншого підходила сестра Горохова. Шептала Столярову:

— Товаришу, зараз... Ви чуєте? Зараз... Як погашу світло, ідіть у ці двері до кімнати сестер. Не забудьте ковдру застелити, ніби лежите...

Тому дала пити, тому сказала щось лагідне...

— Спати, спати треба... Ось я світло загашу, щоб легше заснути. Закрийте очі чимсь, щоб не перешкоджала блискавка...

Удари грому й дощовий шум заглушали нерівні кроки.

Скрипнули двері.

Одягти жіноче вбрання недовго. На голову косинка форменна. Лише носа й очі видно. Надворі дощ, у плащі сестра. Але що з ногами робити? Нічого не можна було зробити з ногами... Визирали з-під плаща й сукні.

— Натє...

Рука радісно стиснула револьвера.

— Як треба буде стріляти — стріляти... Краще, звичайно, без шуму.

Нервовим рухом одсунула запобіжника і в своєму маленькому бравнінгу.

— Кто йдьот! А, сестріци... У дождь...

Невільно варговому говорити. Нема як висловити співчуття. Поправив коміра і зіщулився під грибом.

— І кого там лиха година несе! У таку негоду...

Це я, дядю, не сердьтєся...

Ліхтар освітив сестричкіне обличчя. Бігли ним патьоки води. А в очах таке прохання:

— Випусти, бо:

„Як треба буде вбити, то вбити“.

— Додому пильно треба, а тут така злива... Ось перепустка... Ой, дощ замочить!

— Та йдіть, ідіть уже. Мабуть, чекає... Молодого ні буря, ні злива не затримає... Е-ех...

Скреготав ключ.

— Сестро Варенцова, знайшли кальошу? А, ось і ви...

Сестра Варенцова рішуче наближалася.

— Сестру Варенцову я випустив увечері... Яка сестра Варенцова?

— Не впізнаєте? Дайте перепустку, Варочко!

Сестра наблизилася. Щось хотіла сказати, але... Але проковтнула слова й закашлялася.

Підозріло піднісся ліхтар.

— Що за...

Удар револьвером по голові. Упав, зойкнувши. Зойк змішався з громом. Ліхтар дзенькнув і згас.

Дві постаті шугнули за браму. На мить видерла їх блискавка із темряви.

Вартовий кунав під грибом і нічого не бачив.

Кінь нісся, сперечаючись із вітром. Трьом людям, що сиділи в фаєтоні, цей шалений біг здавався не швидшим за черепаший.

— Здається, стріляють, — прошепотів хтось.

У темному завулкові передяглися.

Далі! Далі!

За годину вся поліція була на ногах.

Ні Рачина, ні його родини, ні сестри Горохової, ні Столярова не знайшли.

Але безрукому ховатися важко.

Тому видав губернатор наказа — тимчасово припинити продаж протезів. А кому треба руки чи ноги, хай звернеться по його окремий дозвіл.

У Києві такого наказу не було...

5

З горища одної дачі зліз підстаркуватий чоловік. На вигляд дрібний крамар.

За три дні він був під Радзивіловим. Звідти з валкою прочан мандрував до чудотворного почаєвського образу.

Ночував у селі Башарівці.

Звідти певні люди провели житами дві верстви до чагарів. А серед чагарів три велетні-дуби. Сажнів сто між кожним. Між дубами і далі ген-ген сорокати надкордонні стовпи...

Так урятувався Матвій Столяров, що перший на рудні слово

— Товариш

приніс.

Громовиця революції кінчалася. За обрієм відблиски. Згасають...

Буря не освіжила повітря. Душно... Так душно, що дихати, що жити не можна.

45

Бурі треба, бурі! Шквалу, урагану треба!

Товарищі Ліерман — маленькій дівчині, що очі в неї сарну нагадують, доручено було, товаришка Ліерман без вагань пішла, без сумнівів.

Важко було?

Важко!

Але можливо?

Можливо!

Товаришка Ліерман, маленька, тендітна — салдат корти залізної. У маленької, тендітної дівчини — дух могутній.

А не вдалося б...

Хто не готовий умерти, той не заслуговує на перемогу.

ДАНИЛО МАМЧУР

КАМ'ЯНИЙ ВУГІЛЬ

Сонця південного

лязур гарячий...

Над кручами кедрів луна...

Тліють в залозах

віків розкаряччя —

Обуглені поклади надр.

Газів

(метану)

Підземної сили

Не чути з-під груди сторіч...

Вляжисті

Золота чорного брили,

в мартенах горить!

Йорзають шкиви

над крепами рампи,

Стокадить проміння в горі!

Гаснуть в забоях

карбітові лампи —

Повітря б,

повітря скоріш!

Газу гримучого,
Мертвого газу,
Зори, ой шахтарю, зори!
Вибухом штреку
(недогляду врази),
Щоб сотні життя не зарить!
Бремсбергів
вигнулись спини широкі,
Врубові машини гудуть.
Скрепер
Куски антрациту
(нівроку)
Впихає в пашеку руду,
Прудять вагони
разки чорнозлоті,
Вугріє кагатів район.
Днів терменвокси,
марганцем пілютьте
Червоних долонь!
Нум
Перфораторів,
бури
буравте!
Карби по зарубці, кайло!
Фужить
Союзу Радянського кратер
Проблем соціальних
плавке літепло.
Вугіль наш, вугіль! —
Багатства нескерпні...
Курися,
О, домни цебер!
Багнищ тужавіння
Злушпинили дерні —
І світ нагаїв
скрипотить шкереберть.

В час, коли сурми
 заграють тривогу
 І ворог запрудить кордон,—
 Станемо в лави
 і підемо в ногу!—
 Твої ж енергії
 (вірю)

Не вшухне
 баский гудок.
 В посвисті кулі
 чи в кашлі гармати
 Відчую присутність твою...
 Вугіль наш чорний,
 робітничий брате,
 Ми вславим тебе і в бою!
 Сонця південного
 лязур гарячий...
 Над повіками штолень луна,
 Тліють в залазах
 віків розкаряччя—
 Обвуглені поклади надр.

М. БІРЮКОВ

ХОДОМ КОНЯ

Сонце, винувато посміхнувшись за спізнення, нарешті поглянуло й у замурзані шибки Бригидиної кімнати. Та за хвилину знову поринуло у глизявий ватін туману. Веселий березень покищо плакав.

Микола Пантелеймонович Бригида, або як його всі звали — Коша, нервово діагоналив кімнатою, досмоктуючи недопалка. ... „Грузные тучи медленно ползли над сонной рекой“... Чорт його зна! Горький — здається, що там такого? А от візьми: „Грузные тучи“... Хороший буде початок. Тільки от як його українською скомпонувати?.. „Важкі хмари повагом“... ні, ні... „над заснулою річкою“...

ЕМА ЛІХТВИЦ

„ЗАМКНЕНІ В КОПАЛЬНІ“

Leipzig 16. IV 1929.

Liebe Freunde!

Wir begrüßen den allernächsten
Vorband der proletarischen Schriftsteller
"W. K. + P. P." und sein proletarisches
Journal "Kampf". Unsere persönliche
Aufnahme durch Sie in der Kampf,
dass der Ukraine sehr an uns die
tiefsten Gefühle proletarischer Solidarität
berichtet die ukrainischen Schrift-
steller des "W. K. + P. P." mehr oder
weniger und zielbewusst den Weg zur
kulturellen Entwicklung. Wir als prole-
tarisch = revolutionäre Schriftsteller
Deutschlands sind daher ganz besonders
stark von der Notwendigkeit des zu-
sammenschlusses mit ihnen über-
zeugt. In den wenigen Tagen unserer
Besuche sind die ersten Schritte ge-
than worden. Deutsche proletarisch = revo-
lutionäre Schriftsteller werden durch ihre
Bücher zu den ukrainischen Arbeitern und
Bauern sprechen - der ukrainischen prole-
tarischen Schriftstellern wird der Bezug zum
deutschen Proletariat geöffnet werden.

Hans Lubke
Fritz Fjodor
Paul Künzberg.

— Тоже мені — писарі!.. Ніякої тобі гієни!..

Олімпіяда Петровна з серцем кидає подушки, вибираючи з ліжка книжки, недопалки, шкаралушу з пома-ранців.

— Кого це ви, тьощинько, виголюєте? — зупинився Коша.

— Вас, гражданин зять, вас, дорогий! Свині тільки так живуть, звиняйте на простому слові! — пішла-попли-вла грюкнувши дверима.

... Головою б стукнула, чортова бабела... Всі асоціації попереплутувала. „Повільно... повагом... повзли... посувалися“... Де ото в чорта поділася Майя?.. Коша йде до тещи. Теща сопить, одвертається — перетравлює образу. Згадати при ній про гоління, бритву — гострий меч у серце. Хоч усі знали, але Олімпіяда Петровна старанно заховувала, що в неї росте борода з вусами і вона щоранку корчує її шведською бритвою „шилет“.

— Мамо! Скажіть, чи подобається вам оця фраза: „грузькі хмари поступово рухалися над заснулою річ-кою“... Хі-хі... Мамо?..

— І чого б насмешки строїла над старою людиною? Сам шамашедшіє із своїми бомагами і тещу тулить туди!.. А ще інтелегент!

Коша, ніяково посміхаючись, іде геть... „Тяжке хма-риння“... Ні! А не краще б отак почати... „Собака сиділа і вила на місяць“... „Вила собака“,... „Собака вила“... Треба піти до Хрустального — той, здається, гімназію скінчив. — Коша йде, стукає до сусіди.

— Та лізьте вже, кого там чорт приніс!

— Хі-хі... Здрастуйте, Матвію Карповичу!

— А-а-а... Письменникові землі української...

— Хі-хі... Сочінитель бедний, ти лі ето, ти лі...

— До речі сідайте, слухайте, сьогодні скінчив! — Хру-стальний розгорнув книжку бухгалтерського формату, — Гм... Так... Конструкція машини, яка повинна працю-вати без внутрішнього згорання, замінив це натиском холодного повітря, способом відповідної пружини та

50 поршня. Цей поршень направляється в таку циліндру. Товщина цього поршня і циліндри може бути дванадцять дюймів... рррозумієте?..

— Н-н-н... геніяльно, талановито, безумовно! Кхе, кхе... Матвію Карповичу, хі-хі, вибачте, тут послухайте одну фразку, ска...

— Ага!.. Так... довжина шість дюймів, а до цієї куцої та широкої циліндри до дна прикріплюється в чотири рази вужча циліндра і в чотири рази довша... Ррроз... От сволоч — втік!

— Майо, де ти? Мабуть, не дочекаєшся... — Коша почав одягатися.

Секретар тижневика, Пилип Гаврилович Гуцик, заховавшись у глибокому кріслі, безапеляційно мимрив до репортера Гусарина:

— Да!.. Оповіданнячко, гм... переглянув... Да!.. Знаєте... еее... якось воно... ну... нехудожнє... еее...

— Примітивне! — єхидно підказав Гусарин.

— От-от примітивне! Ви правильно схопили мою думку! От візьміть хоч таке речення: „вогко пахне світанком“. Що це? По-вашому — світанок, це гарячий сніданок, або піріжок з капустою?.. Не можна так, товаришу, не піде!

— Так-таки й не піде?

— Гм... Якби з місяць тому, може й пішло б... А. зараз матеріялу — во! Такого автора завербував, що... там таланюга... Та ось і він.

— Бригида?!

— Хі-хі... підкотився Коша, — дуже приємно почути своє ім'я з уст незнайомої людини. Здрастуйте, здрастуйте... Як ся маєте, Пилипе Гавриловичу?

— Хо, культурну революцію творимо! А ви, мабуть, щось новеньке принесли?

— Так, хі-хі, дрібничку... От лише не знаю... Все оповідання побудоване на п'есі „Коли народ визволяється“... Чи буде зручно все оповідання так назвати?

— Подивимось!.. Ану... Умгу! „Собака вила на місяць“. Чудово, конкретно й незаперечно! Дуже, дуже вдало! — підкреслив Гуцик, скося поглянувши на Гусарина. Той мовчав, заглибившись у комплект „Ізвестій“.

— Хі-хі... А ви, Пилипе Гавриловичу, теж, звісно пописуєте?

— Гм, гм... Та я, знаєте, більше так, для себе... Там років через десять мо й почну видавати. Знаєте, хай вилежується, не хочу розпорошуватися...

— Шкода, шкода!..

Мені здається чомусь, що у вас є надзвичайно талановиті речі...

— Ну, що ви, Миколо Пантелеймоновичу, куди мені до вас? Ви ж...

— От сволочі! — не витримав Гусарин.

— Хто? Хто?

— Та... румунці. Мінзаксправ Миронеску відвідав Польщу, ну й розумієте?

— Та воно конешно!

— Так, так... Бувайте, бувайте... Хі-хі... Значить з оповіданнячком вирішено?

— І як вам не сором турбуватися про це?

Сутінні, заплутані коридори редакції. Метушня. Смердить тютюновим димом, цвіллю й ще якимись пахощами, властивими лише редакціям газет.

— Чудовий помаранч! Я надзвичайно люблю помаранчі. Де ви їх купуєте, Нікі? Я просто закохана...

— В мене?..

— Ги-ги-ги! От нахаба! Я закохана в цукерки „оріон“. Незвичайні цукерки!

— Пишіть — за мною кіло „оріону“.

— Завжди готова! Але шкода — у мене хворі нирки. Лікар сказав, що коли не додержуватимусь дієти й не лікуватимусь — заллюся сечою й помру. І буде від мене страшений сморід! Ги-ги-ги!

— Ах, Талочко! Кель виражанс?... Ви слухали в цьому сезоні „Винову кралю“?

— З вами охоче прослухаю! Ах, Ліза... „ночью и днем, только об ном“...

— Яка прикрість — сьогодні страшенно занятий! Невідкладне засідання. І я воленс-воленс... Знаєте, ексофіцію...

— Знаю, знаю ваші засідання!.. Чергова партія в покерадже так?

— Але ж я, Талусю, не винний! Репортерське життя таке сіре, буденне... Огляди, розмови — тоска!

— Чому ж в такому разі не одружитися?

— Ну, зараз такий дріб'язковий вибір... З ким?

— А хоч би й зі мною? Ги-ги-ги...

— Паррдон! Репортер Шпачок ніколи не ставав у чергу!

— От нахаба! Що ви цим хочете сказати?

— Запитайте у своєї тіні — Бригида...

— Пхі — дійсно тінь!

Я не знаю як розв'язатися.

Гусарин звідкись випорснув розлютовано, захекано:

— Товаришко, всю редакцію за вами вибігав! Це чорт зна що!

— Прошу вас не говорити зі мною таким тоном!

— Ну от, почну ще з вами сперечатися!

— Мені менш за все цікаво з вами сперечатися!

— Цікаво чи не цікаво, а скажіть, де ви поділи статтю: „Дніпрельстан — перспективи будівництва“?

— Ги-ги! Я лікар? Я передала Марії Петровні. У неї й питаєте!

— Так ви ж технічний секретар!

— В мене немає часу!

— Ауф відерзейн, Талусю! Тікаю! Тим більше — наближається ваша тінь.

— Дурниці! Одну хвилинку, Нікі. Скажіть, що таке Дніпрельстан?

— Біжу, біжу, біжу! Запитайте у Бригида! — побіг Шпачок, швиденько оминаючи Кошу.

- А, Коша! Де ж обіцяні вами цукерки? Що?
- Слово чести прийшов по гонорар! Хі-хі... Який у вас сьогодні прекрасний колір обличчя! Мушу вам сказати, що ви мій ідеал!
- Пхі! А дружина?
- Яка дружина?
- Мабуть, ота, що зупинилася коло бюро довідок...
- Коша поглянув — Майя. Тут? Чого?
- Талусю, богине! Куди б його подітися? А то, хі-хі, якось незручно...

Репортерська, другий поверх, кімната сорок чотири, Розгублено блукає заплутаними редакційними коридорами Майя Денисовна Ковильова, по чоловіку — Бригида. Ось тут, мабуть...

... Ти мені давній друг, Гусарине... Ти мене зрозумієш... Ти пам'ятаєш, Гусарине, пам'ятаєш як ти казав про свірістьолку Майю. Я ж була скрізь і всюди першою! Працювати, працювати й працювати — було мені єдиним гаслом! Але я, як і всі тоді на педкурсах захоплювалася поезією. Та я проклинаю той час, коли Микола вперше зачитав мені свого вірша! Я гадала знайти в ньому генія, а знайшла крохобора, ніщо... Майструє, іменно робить оповідання, крадучи й перероблюючи сюжети, крадучи навіть окремі речення. Лазить по редакціях, підлабузнюється, лащиться, мов та Жучка, гонорарить... Я ж, скінчивши педкурси, на село через нього не поїхала... А зараз почуваю себе по той бік життя... Потім я дізналася, що й вірша він украв у якогось російського письменника. Огидно!.. Я вже дійшла до краю, Гусарине! А так хочеться жити, працювати хочу, Гусарине! Щодня, щохвилини окунатися в помийницю його душі... мізерної, дріб'язкової... Не сила... Допоможи, Гусарине!..

Заблищала жовто й знесилено електрика. Буфетниця ховає крам. Гусарин розвозить по брудній поверхні столу молочну калюжку... Роздумливо губить:

— Наладити б його треба, або самій наладитися...
Ти Зіну пам'ятаєш?

— Лященківну? Де вона? Що з нею?

— Працює у Кришталівці завшколою. Приїхала на кілька день скупитися. У їх там восьмого березня ясла відкривають, чи що...

— Ой, Зінко, чорт! Яка ж я рада! Любий, Гусарине! Дай адресу, ти ж певне знаєш? Дай!

— Я, Майо, краще дам їй твою адресу. Так зручніше.

Коша полегшено зідхнув.

— Пішла! Талусю! Як у вас з роботою? Вже вільні?

— А коли я не вільна? До ваших послуг! „Согласна в от'езд“.

— Хі-хі! Я зараз ладний кудинебудь безбач. До того противна мені моя дружина! Дурна, міщаниста, заялозена. Побудеш з вами — додому як у багно повертаєшся.

— Та в чім же річ — розлучіться!

— Я вже думав! Але ж знаєте, мені просто немає коли возитися, наймати покоївку... Так якось спокійніше...

— Ги-ги-ги! Ми зараз підемо до кафе? Я страшенно люблю вечеряти в кафе!

— Куди завгодно, моя богине!

Полуватка, блимнувши, вдарила в очі. Очі заплющилися, застрокатилося шахівниця, переплуталися фігури. Ніч, зупинившись у замурзаному вікні Бригидиної кімнати, сліпуче придивляється до шахівниці. Виграє Коша. Майя лишилася при турі та одному пішакові. Через два ходи Коша оголосив останній шах. Почали нову партію.

— Ну й дурна ж ти, Майо! — зауважує Коша на Майїн хід. Хто ж так ходить? Мені просто сором — учу тебе цілий рік, тільки подумати — цілісінький рік б'юся і ти хоч би ха! Тут же лише сліпому не видно, що тобі треба ходити конем, коне-ем! — стучить Коша фігурою об стіл.

— Та я ж ніяк не звикну до ходу коня!

— Та тут звикати нема чого, балда! От дивися — кінь завжди ходить через два квадратики по діагоналі, робить ходом літеру „г“.

— Знаю, знаю! Та мене збивають з пантелику оті фігури, що кінь повинен через них перескочити...

— Ясна річ — може перестрибувати!

— У тім то й річ, що не звикну! Завжди здається мені, що так не можна. Знаю, що можна, але коли починаю грати... ну, сміливости не вистачає...

— Мірно такає годинник. Зрідка йому відповідає краплиною вмивальник.

... Ну добре — поїхати? А матір? І чого бариться ота Зіна?... Ще ж сьогодні мусіла прийти... А поки що — терпіння, терпіння... До останнього моменту... Ех, тоска!... — Майя думає.

... Ні, краще коли б обидві повмирали... Так, через місяць одна за другою... Інакше бюджет не справиться... Ох, чорт... Одтарабанив — гуляй, малий... Обов'язково перетягти Талочку... Нові партъери... Хоча краще продати квартиру... Або ні — завтра ж поговорити з Талочкою, перейти до неї... — Коша мріє.

Другого дня Коша повернувся розлютований. Не прийняти його оповідання? Га? Халтура, кажете? У - у - у! Летить картуз, летить пальто.

— Знайомтесь! Мій чоловік, Зіна — подруга.

— Лященко!

— Бригида!

— Ну, Майо, мабуть, я піду!

— Та чого ж так скоро, Зіно?

— День пройшов, „а скільки діла“... Я ще забіжу — не турбуйся й чекай... До веселого побачення! На все!

— Хто це?

— Чув же — подруга!

— А по редакціях лазити — теж подруга?

— Мені видніше!

— Що?

— Мені видніше, кажу! Я завсіди вдома ночую! А ось цікаво, де ти транжириш ночами свої гонорари куці?... А вдома — до сусід бігай, дайте до завтра!

— Транжириш!!? Ви мене, із своєю матір'ю ладні з начинням злопати! Дзуськи! А ти... ти... — Коша за-хлинається од злости, підходить до Майї, боляче щипає за перса.

— Ой!..

— Пссс... Ша! — сичить розлютовано Коша. Потім, голосно (щоб сусіди чули) додає, — Майо, детка, піди зроби чаюхи!

Майя, автоматично пересуваючи ноги, йде до кухні. Розпалює греця. Ставить чайника.

Непевне світло, пробиваючись крізь слюду, м'якою плямою тулиться до щоки, на якій тремтить важка, блискуча, мов глицеринова сльоза. Терпіння, Майо, терпіння! Тільки один день!

Коша зранку пішов до редакції. Треба сьогодні й на-завжди вирішити з Майєю, з отією тухтею — Олімпіадою Петровоною... А доречі — домоворитися з Талочкою... Але чому ж її так довго не видно? Зійшлися співробітники, засновигали коридорами. Година... Аж ось і Талочка, бліда, заплакана.

— Що з вами Талусю? Ви на себе не схожі!

Талочка кволо рухає рукою, мов смиче щось:

— Звільнили...

— Кхе-кхе... За що? — невизначним голосом питає Коша.

— Недбайливе ставлення до роботи... То все отой вандал — Гусарин! — раптом обурюється Талочка. — Мужик проклятий, хам! Я йому ще покажу!

— Кхе-хе...

До побачення Талусю!..

— Куди ж ви? Коша! А я збиралася поснідати з вами до кафе.

— „День настав, а скільки діла“... Хі-хі... Я, Талусю, побіжу за гонораром... Я, хі-хі, швиденько повернуся... До побачення, моя багине... М-м-м...

Му-му! Чорт глизявий! Теж лізе, а за червінця труситься... Ага — Шпачок...

— Нікі, хороший мій, яка я нещасна!

— Знаю, знаю і дуже співчуваю, але, на жаль, допомогти нічим не можу. Гомо гоміні люпус ест! А мене так само скорочують. Звідси мораль — коли в самого камінь на шиї, нерозумно рятувати втопленика! Ву компрене?

— Нікі, ви мерзотник!

— А ви, Талусю, дурненька! Роздрібний продаж себе не виправдує! О ревуар!..

Повільно повзуть стрілки годинника. Сутеніє. Коша нервово діагоналізує кімнатою. Хоч би карбованця вибігав. З Талочкою не вигоріло. Треба миритися з Майєю. Але Майя вбігла червона, весела й сама підійшла до Коші:

— Кошику, мацапурчику! Ти вже обідав?

— Ні, а що? — підозріло протягнув Коша.

— Я хочу заграти з тобою партію в шахи.

— Чого так прискіпало?

— Потім, потім, потім! Заграємо — розповім!

Обід відбувся в нашорошеній мовчанці. По обіді сіли до шахівниці. Майя все позирала на годинника. Коша нервував, почав, не дивлячись, пересувати фігури, нарешті не витримав:

— Чого ти шукаєш у годинникові?

— Одну хвилиночку! Дивись! — походила Майя, — шах! Коша, уважно, тобі останній шах! — і переможно додала, — конем!

— Що ж тут дивного? Чого ти радієш? Вседно балдою помреш!

Майя пихнула, але стрималася:

— А тобі пошахувала конем! Зрозуміла нарешті! І через пішаків перестрибую! І прошу без образ, громадянине Бригідо! Це вже вам не з дружиною!

Коша дрібно - дрібно залупав повіками :

— Майо, ти?..— і не скінчив.

— Так, я, Майя Денисовна Ковильова. Копію виписа про розлуку можете одержати в районі!— відповіла Майя, одягаючись.

Коша якось згорбився, розгублено сів на стільця, взяв із шахівниці коня, покрутив між пальцями, поставив. Губа йому жалко тремтіла.

— А як же я, Майо?

Майя зупинилася із вдягненим в один рукав пальтом, підійшла :

— Ех ти, глизявка! Крохобор! Злякався? А що ти думав раніше, вчора, щодня? Що ти думав, зробивши із мене покоївку, гірше покоївки? Е... що там говорити!..

— Куди ж ти, Майо?

— Зараз на потяг, а там на село — працювати! Це теж... мій тобі останній шах... і теж — ходом коня... через пішака!..

— Майо!..

Але всю ширину дверей затулила „важка хмара“ де-белої постаті Олімпіяди Петровни:

— От маєте, громадянине, колишний зятьочок!— піднесла вона до Кошиного носа папірця, — за квартиру з вас належить... сто двадцять сім карбованців одинадцять копійок... Правління сказало, що коли за тиждень не виплатите — через міліцію в момент викотять!..

ОСКАР КАНЕЛЬ

ЧЕРВОНІ САЛДАТИ

З сучасної німецької поезії

Хай наша святиться війна.

І зброя в нас благословенна.

Кулі у нас справедливі.

На барикади,

Червоні салдати!